

การสำรวจมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นและประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู

Survey of Local Wisdom Heritage and Evaluation of Participatory Tourism Potential of Non Tun Community, Nong Bua Lamphu

ชัยณรงค์ ศรีรักษ์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน สำรวจมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน และ ประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู ศึกษาด้วย การวิจัยแบบผสม ข้อมูลเชิงคุณภาพรวบรวมด้วยเทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และ การประชุมกลุ่มย่อย รวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยการสำรวจแบบมีส่วนร่วมด้วยจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้นำ แกนนำ และสมาชิกชุมชน จำนวน 35 คน โดยใช้แบบสำรวจมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนและแบบ ประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ ด้วยการจำแนกความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ข้อมูลคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา หลังตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยประยุกต์ใช้แนวคิดศักยภาพทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชน มรดกภูมิปัญญา ท้องถิ่น ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรม และการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม

พบว่า พบว่า ชุมชนโนนทันก่อตั้งจากคนหลายกลุ่มที่อพยพโยกย้ายเข้าไปอาศัยในพื้นที่ และกลายเป็น ปัจจัยกำหนดอัตลักษณ์ชุมชนที่โดดเด่นภายใต้ระบบนิเวศพื้นที่ป่าและภูเขา และเรียกตนเองว่า “คนภู” โดย มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนมีแหล่งที่มาจาก การสืบทอดจากบรรพบุรุษ การประดิษฐ์คิดค้นจาก ประสบการณ์ของตนเอง และ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมให้เข้ากับวิถีคนที่อาศัยอยู่ในป่า ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ ศิลปกรรม พิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ เกษตรกรรม โภชนาการและอาหาร ท้องถิ่น หัตถกรรม และ การแพทย์พื้นบ้าน ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนใน ภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.40, S.D. = 0.48) โดยศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวด้านคุณค่าทาง ศิลปวัฒนธรรมมีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.70, S.D. = 0.49) ส่วนผลประเมินศักยภาพเชิงการ ท่องเที่ยวโดยจำแนกประเภท พบว่า ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมมี ค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.95, S.D. = 0.31) รองลงมาได้แก่ มรดกภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่ออยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.65, S.D. = 0.64) มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม อยู่ในระดับมาก

¹ อาจารย์สาขาวิชาวัฒนธรรมการท่องเที่ยว คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กำแพงแสน

ที่สุด($\bar{X}$ = 4.48, S.D. = 0.82) มรดกภูมิปัญญาด้านโภชนาการและอาหารท้องถิ่นอยู่ในระดับมากที่สุด($\bar{X}$ = 4.41, S.D. = 0.83) มรดกภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมอยู่ในระดับมาก($\bar{X}$ = 3.74, S.D. = 0.69) และมรดกภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านอยู่ในระดับมาก($\bar{X}$ = 3.68, S.D. = 0.47) ตามลำดับ

คำสำคัญ: มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น, ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว, การมีส่วนร่วมของชุมชน , การจัดการทางวัฒนธรรม, การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

Abstract

The purposes to: study community history, survey of local wisdom and evaluate tourism potential of local wisdom heritage of Non Tun Community, Nong Bua Lamphu. This research is a mixed methodology research. The in-depth interview, participant observation and focus group were applied for compiling qualitative data. Moreover, the participant survey was used for gathering quantitative from key informants including 35 cases of community leaders and members. The survey topics were local wisdom heritage survey and evaluation of local wisdom heritage potential. The frequency, percentage, mean and standard deviation were used for descriptive statistics analysis. The content analysis was employed for qualitative data after conducting analysis data triangulation. The concepts of community tourism potential, local wisdom heritage, tourism potential, cultural heritage tourism and participant community analysis were applied.

The findings proved that Non Tun community wisdom heritage has been inherited from ancestors, self-invention and existing local wisdom combined with forest living. It can be divided into six aspects; (1) arts; (2) rituals, traditions and beliefs; (3) agriculture (4) nutrition and local food; (5) handicraft; and (6) traditional medicine. The tourism potential of local wisdom heritage was at the highest level. ($\bar{X}$ = 4.40, S.D. = 0.48) and the culture and art had the most value. ($\bar{X}$ = 4.70, S.D. = 0.49) Moreover, evaluation results of each item found that tourism potential of handicraft wisdom heritage was at the highest level ($\bar{X}$ = 4.95, S.D. = 0.31); followed by rituals, traditions and beliefs at the highest level ($\bar{X}$ = 4.65, S.D. = 0.64); arts at the highest level ($\bar{X}$ = 4.48, S.D. = 0.82); nutrition and local food at the highest level ($\bar{X}$ = 4.41, S.D. = 0.83); agriculture at high level ($\bar{X}$ = 3.74, S.D. = 0.69); and traditional medicine at high level ($\bar{X}$ = 3.68, S.D. = 0.47), respectively.

Keywords: local wisdom heritage, tourism potential, community participation, cultural management, creative tourism

ที่มาและความสำคัญ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็น 1 ใน 10 อุตสาหกรรมยุทธศาสตร์สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของ ไทย สร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศ ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่แหล่งท่องเที่ยวตามชุมชนต่าง ๆ อีกทั้ง ก่อให้เกิดการจ้างงานทั้งทางตรงและอ้อมจำนวนมาก สถิติการท่องเที่ยวช่วงครึ่งแรกของปี 2562 มีนักท่องเที่ยวต่างชาติ จำนวน 26.5 ล้านคน ก่อให้เกิดเป็นรายได้จากการท่องเที่ยว 1.29 ล้านล้านบาท ขยายตัวร้อยละ 3.04 เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาเดียวกันของปีที่ผ่านมา (กรมการท่องเที่ยว, 2562) รายงาน การประเมินสถานการณ์การท่องเที่ยวในปี พ.ศ. 2563 พบว่า จะมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาเที่ยวในประเทศ ประมาณ 40.5 - 40.9 ล้านคน ขยายตัวร้อยละ 3.0 เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2562 แต่เป็นอัตราการขยายตัว ต่ำสุดในรอบ 6 ปีนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 - 2562 (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2563) ส่วนการท่องเที่ยวภายในประเทศ ของนักท่องเที่ยวชาวไทยในปี พ.ศ. 2563 พบว่า จะมีนักท่องเที่ยวประมาณ 172 ล้านคน ก่อให้เกิดการใช้จ่าย หมุนเวียนเป็นมูลค่า 1.16 ล้านล้านบาท เกิดรายได้รวมประมาณ 3.18 ล้านล้านบาท ซึ่งในภาพรวมการ ท่องเที่ยวของไทยในปี พ.ศ. 2563 มีปัจจัยลบมากกว่าบวก ไม่ว่าจะเป็นเงินบาทที่แข็งตัว ภาวะเศรษฐกิจที่ยัง ไม่ฟื้นตัว รวมถึงการชะลอตัวลงจากผลกระทบ COVID -19 ที่ส่งผลต่อการเดินทางท่องเที่ยวไปทั่วโลก (ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์, 2563) อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยยังคงสนับสนุนและส่งเสริม การท่องเที่ยวภายในประเทศ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวชุมชนทั้งในพื้นที่เมืองท่องเที่ยวหลักและเมืองท่องเที่ยว รองเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยว อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้สืบสาน อนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาชุมชน เชื่อมโยงสู่กิจกรรมสร้างสรรค์เป็นรายได้แก่ชุมชนต่อไป (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2563)

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีแนวโน้มได้รับความนิยมมากขึ้น รูปแบบการท่องเที่ยวเปลี่ยนจากการ ท่องเที่ยวในเมืองใหญ่ (Urban Tourism) ไปสู่การท่องเที่ยวชุมชน (Rural Tourism) ที่มีศักยภาพดึงดูด เพียงพอ ชุมชนหลายแห่งได้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวมาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและยกระดับคุณภาพชีวิต ของผู้คน อย่างไรก็ตามหลายชุมชนต้องหยุดพัฒนาเพราะไม่ได้รับการสนับสนุนความพร้อมและมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ ทำให้เดินทางต่อไปไม่ได้ (พจนา สวนศรี, 2560) ตามแผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. 2561 - 2564 ที่ มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพและเป็นเครื่องมือกระจายรายได้สู่ชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ โดยใช้การ ท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ที่อยู่บนแนวคิดการจัดการทรัพยากรชุมชนสู่ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มี แนวโน้มเติบโตมากขึ้น เป็นการนำทรัพยากรท้องถิ่นที่มีศักยภาพมาพัฒนาผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อ สร้างอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว (Tourism identity) ให้กับพื้นที่ รองรับกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ สัมพันธ์กับทรัพยากรชุมชนและพื้นที่ มีรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลายตามศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว ของแต่ละพื้นที่เพื่อเป็นทางเลือกแก่นักท่องเที่ยว ปัจจุบันการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนได้รับ

ความนิยมเพิ่มขึ้นจากความน่าสนใจของอัตลักษณ์บ่งบอกความเป็นตัวตนของชุมชนในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ที่พัฒนาบนฐานศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของพื้นที่ควบคู่กับการคำนึงถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และประวัติศาสตร์เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดการจดจำและประทับใจ เป็นจุดขายไม่เหมือนใครเพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สอดคล้อง กลมกลืนเชื่อมโยงกับบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่ การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของพื้นที่จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างมีขั้นตอน (อินทรา พงษ์นาค, 2558)

จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 เป็นอีกจังหวัดที่มีศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวจากจุดเด่นเรื่องวิถีชีวิตชุมชน ศิลปวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาหลากหลายที่ถ่ายทอดผ่านคติความเชื่อ ประเพณี ศิลปหัตถกรรม และนำไปสู่การตีความใหม่ในรูปแบบการผลิตซ้ำ (Wilson and Donnan, 2002) และต่อยอดเป็นสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรมให้มีคุณค่าและมูลค่าสูงได้จากความโดดเด่นของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน รัฐบาลมีนโยบายยกระดับภาพลักษณ์แหล่งท่องเที่ยวสู่ “Quality Leisure Destination” เพื่อส่งเสริมและเพิ่มขีดความสามารถการแข่งขันเมืองท่องเที่ยวรอง โดยเน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนภายใต้กลยุทธ์การจัดการทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อพิทักษ์ ปกป้องวิถีทางวัฒนธรรม ช่วยสร้างและขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนให้เท่าเทียมและเท่าทันบริบทการพัฒนาปัจจุบัน (ชัยณรงค์ ศรีรักษ์, 2561) ชุมชนโนนทันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ท่ามกลางหุบเขา มีมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจมากมายควบคู่กับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนลาวเวียง นับเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านมาการส่งเสริมการท่องเที่ยวของพื้นที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรแม้จะได้รับ การส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแนววิถีตามนโยบายของจังหวัด เนื่องจากยังขาดข้อมูลจากการศึกษา เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นประโยชน์การสำรวจและการประเมินศักยภาพเชิง การท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและยกระดับ ขีดความสามารถด้านการท่องเที่ยวของพื้นที่ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู
2. เพื่อสำรวจมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู
3. เพื่อประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู

การตรวจเอกสาร

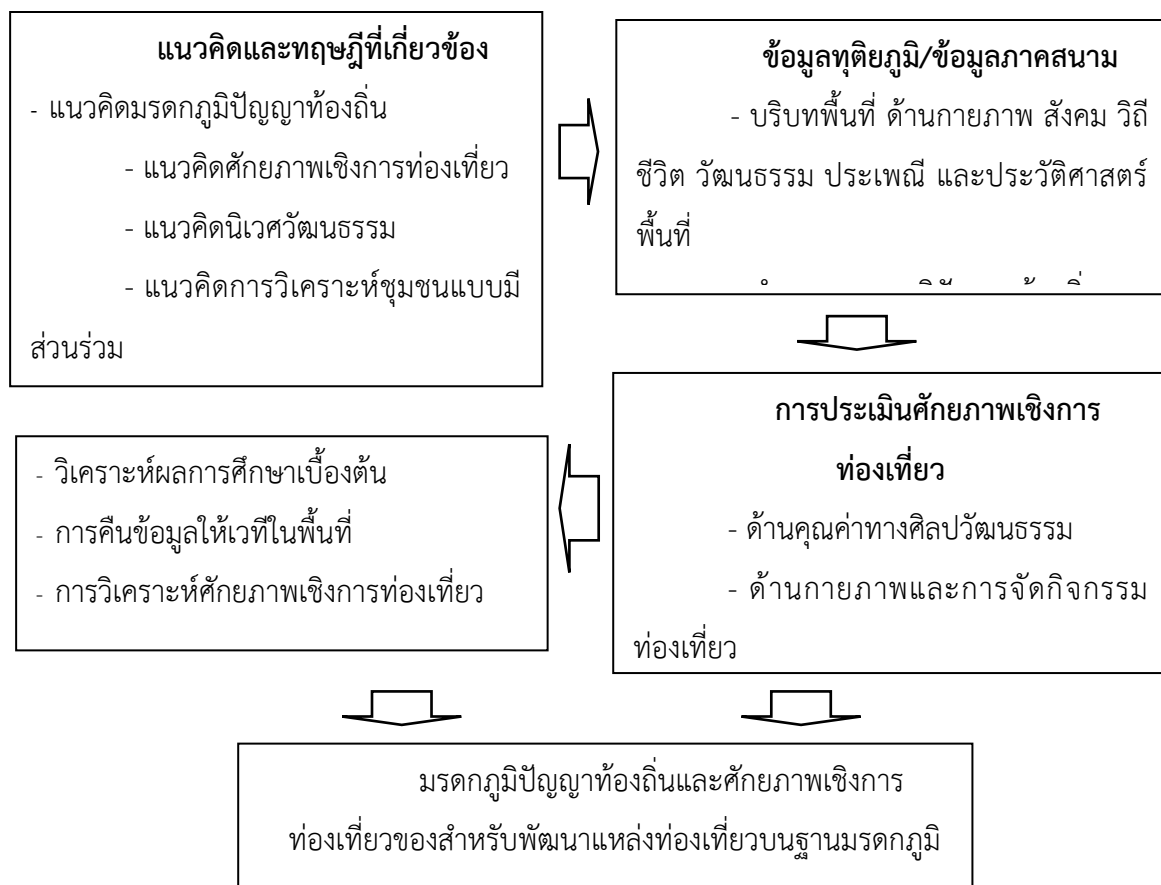
แนวคิดมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น(Local Wisdom Heritage) เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชา เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน โดยถูกใช้เพื่อพัฒนาในท้องถิ่น มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ 1) เป็นความรู้และระบบความรู้ 2) เกิดจากการสั่งสม การเข้าถึงความรู้ และการกระจายความรู้ 3) การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ และ 4) การสร้างสรรค์และการปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ สามารถแบ่งแยกเพื่อการวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็น 4 ระดับ คือ องค์ความรู้ในเรื่องอาหารและยา องค์ความรู้ในเรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ และวิธีคิดที่คนในชุมชนนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งจำแนกเป็น 11 สาขา

แนวคิดนิเววัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม หรือกล่าวอีกอย่างว่าเป็นวิธีการศึกษาหาข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นผลกระทบจาก การปรับตัวเข้ากับสภาวะแวดล้อมของมนุษย์แต่ละสังคม โดยมีแก่นวัฒนธรรม (Cultural Core) ซึ่งคือกลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ที่หลากหลายได้ เป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และบริบทแวดล้อมทั้งด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และประวัติศาสตร์ของสังคมเกิดเป็นกำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขวิถีการดำเนินชีวิตที่แฝงอยู่ในรูปแบบพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์

แนวคิดศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว (Tourism Potential) หมายถึง ความพร้อมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ได้กำหนดองค์ประกอบพื้นฐาน ไว้ 3 ด้านดังนี้ (1) ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว พิจารณาหลักเกณฑ์ ด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย 7 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) ความเป็นเอกลักษณ์ ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ 2) ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี 3) ความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม 4) ความสามารถในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง 5) ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบค้นได้ 6) ความผูกพันต่อท้องถิ่น 7) ความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์ท้องถิ่น (2) ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 3 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 2) ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว 3) ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว (3) ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีเกณฑ์การพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่ ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สะอาดขึ้นพื้นฐาน และ ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่1: กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้วิธีวิจัยแบบผสม เก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงและเปรียบเทียบได้ด้วยเทคนิคตรวจสอบข้อมูลสามเส้า จากผู้ร่วมวิจัยในพื้นที่ และสมาชิกชุมชน รายละเอียด ดังนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เลือกแบบเจาะจงและการบอกต่อ (snow ball) แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1.1 ประชาชนชุมชน คือ ประชาชนผู้อยู่อาศัยในชุมชนที่เป็นคนเก่าแก่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างละเอียด โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อดีตนั้นเคยเป็นผู้นำชุมชน พระ หรืออื่นๆ โดยยึดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเกณฑ์ จำนวน 5 คน

1.2 ตัวแทนชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ที่เป็นตัวแทนชุมชนที่มีส่วนร่วมในการทำงานด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน เลือกแบบเจาะจง จำนวน 15 คน

1.3 ตัวแทนสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน เลือกแบบเจาะจงตามบัญชีรายชื่อกลุ่มสมาชิกได้แก่ ตัวแทนกลุ่มแม่บ้านที่ผลิตสินค้าจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน จำนวน 10 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง เก็บข้อมูลปริมาณด้วยกระบวนการเชิงสำรวจ เป็นสมาชิกชุมชน จำนวน 400 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

2.1 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เป็นแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ได้ผ่านการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีสาระสำคัญ ได้แก่ (1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน (2) วิถีชีวิต สังคม ประเพณี วิถีชีวิต และวัฒนธรรม และบริบทการท่องเที่ยว (3) มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่นของชุมชน และ (4) จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.2 แบบสังเกต แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน และได้ทำการซักถามข้อมูลที่ต้องการเพิ่มเติมและจดบันทึกอย่างละเอียด

2.3 แบบสำรวจศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน โดยการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยมีสาระสำคัญ ได้แก่ (1) ข้อมูลทั่วไป (2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน และการประยุกต์ใช้ (3) ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว 3 ด้าน คือ ด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ด้านกายภาพและการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว และ ด้านการจัดการและการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยว

2.4 แบบประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ซึ่งแต่ละคำถามมีคำตอบให้เลือกตามลำดับความสำคัญ 5 ระดับ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ข้อมูลเชิงคุณภาพตรวจสอบคุณภาพข้อมูลที่รวบรวมจากวิธีการต่างๆ ด้วยเทคนิคสามเส้า หลังจากนั้น นำไปวิเคราะห์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอข้อค้นพบเชิงบรรยาย

ผลการศึกษา

1. ประวัติศาสตร์ชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู

ชุมชนโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ห่างจากตัวเมืองหนองบัวลำภู 12 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ระหว่างหุบเขาใกล้ลำธารที่มีต้นมะเดื่ออยู่จำนวนมาก จึงเป็นที่มาขอชื่อหมู่บ้าน “ห้วยเดื่อ” ก่อนที่จะเปลี่ยนชื่อเป็น “โนนทัน” เมื่อชุมชนขยายมากขึ้นจากผู้คนอพยพโยกย้ายเข้ามาอาศัยในพื้นที่ในยุคคอมมิวนิสต์ในช่วง พ.ศ. 2512-2525 อย่างปัจจุบัน ลักษณะทางกายภาพทั่วไปเป็นพื้นที่ราบสูงสลับพื้นที่ลาดชันถึงลาดลึก มียอดภูที่สูงที่สุด อยู่ในระดับ 527 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง คือ “ภูผาเพ” พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและลูกรังไม่เก็บกักน้ำหรืออุ้มน้ำในฤดูแล้ง มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 26.6 องศาเซลเซียส มีลักษณะทางสังคม-วัฒนธรรมเกิดจากกลุ่มอพยพหลายกลุ่มคนใน 3 ยุค คือ เริ่มแรกจากกลุ่มคนลาวเวียง รวมถึงกลุ่มคนไตที่อพยพจากสงครามเวียดนามปี พ.ศ. 2485 และ ยุคที่สามเป็นกลุ่มคนที่อพยพโยกย้ายจากหลายพื้นที่ในยุคคอมมิวนิสต์ในช่วง พ.ศ. 2512-2525 ดังนั้นคนในพื้นที่จึง

แบ่งเป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ (1) กลุ่มคนลาว (เวียงจันทน์) เป็นคนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณรอบนอกเมืองหนองบัวลำภูก่อนอพยพเข้ามาทำไร่บนภูเขาและเป็นคนกลุ่มแรก (2) กลุ่มคนจีน-ญวน เป็นคนอพยพมาจากมณฑลกว๋างตุ้ง ยูนนาน ในช่วงสมัยรัชการที่ 4 ที่มีพระราชดำริให้คนจีนกระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งภาคอีสานและภายหลังได้ย้ายเข้ามาอาศัยและแต่งงานกับคนในพื้นที่ (3) กลุ่มคนไตซึ่งอพยพเข้ามาในพื้นที่ช่วงสงครามเย็นเปียนฟู (สงครามเวียดนาม - ฝรั่งเศส) และตั้งรกรากอยู่ที่จังหวัดหนองบัวลำภู และ (4) กลุ่มคนจากจังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี ยโสธร ร้อยเอ็ด และอื่น ๆ ที่อพยพมาในช่วงปี พ.ศ. 2485 และยุคคอมมิวนิสต์ ผลจึงทำให้ชุมชนโนนทันจึงมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ หลอมรวมกันภายใต้ระบบนิเวศพื้นที่ป่าและภูเขา และเรียกตนเองว่า “คนภู” โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร คือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เครื่องปั้นดินเผา ค้าขาย รับจ้างและหาของป่ามาขาย ปัจจุบันประชากรบางส่วนย้ายถิ่นไปเป็นแรงงานนอกพื้นที่หลังฤดูเก็บเกี่ยว ผลผลิตการเกษตรที่สำคัญ คือ ของป่า, มันสำปะหลัง, อ้อย, ข้าว, ลำไย, มะขาม, มะม่วง และพืชผักทางการเกษตร บางรวมกลุ่มเป็นกลุ่มสัมมาชีพ อาทิ กลุ่มจักรสาน กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา กลุ่มทอผ้า กลุ่มแปรรูปผลผลิตการเกษตร กลุ่มไผ่หว้า กลุ่มเลี้ยงโคเนื้อ กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มโรงสีชุมชน เป็นต้น

2. มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู

ผลการสำรวจมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนโนนทันพบว่า มีหลายด้านซึ่งเป็นผลจากการผสมผสานของวัฒนธรรมจากหลากหลายกลุ่มคน แต่วัฒนธรรมกลุ่มคนลาวเวียงมีอิทธิพลต่อการปรับตัวและการสะสมมรดกภูมิปัญญาของพื้นที่ตามครรลองความเชื่อและฮึดคงเป็นหลัก ภายใต้ระบบนิเวศวัฒนธรรมชุมชนกลางป่าและหุบเขาที่เป็นแหล่งที่มาของระบบองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตและสะสมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีโดดเด่น อีกทั้งเป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองในยุคคอมมิวนิสต์ ร่องรอยประสบการณ์ต่าง ๆ จึงมีส่วนหล่อหลอมให้ชุมชนมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง ที่เรียกตนเองว่า “วิถีคนภู” ดังนั้นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนจึงมีแหล่งที่มาจาก 3 ส่วน คือ จากการสืบทอดจากบรรพบุรุษ การประดิษฐ์คิดค้นจากประสบการณ์ของตนเอง และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมให้เข้ากับวิถีคนที่อาศัยอยู่ในป่า โดยมีมรดกภูมิปัญญาชุมชนที่น่าสนใจ ดังนี้

- มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม ได้แก่

การแสดงกลองยาวและการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้าน มีจุดเริ่มต้นในยุคที่ดำเนินชีวิตในป่าและใช้กลองเป็นเครื่องดนตรีสำหรับงานรื่นเริงในเทศกาลและประเพณีต่างๆ ขณะต่อสู้ทางการเมืองยุคคอมมิวนิสต์ จึงเกิดเป็นภูมิปัญญาการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ปัจจุบันได้จัดตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์กลองยาวและเครื่องดนตรีพื้นบ้านขึ้น เพื่อรับจ้างแสดงดนตรีตามงานต่าง ๆ มีการผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้านหลายชนิด อาทิ พิณไม้ซุ่น ซอ กละมะพร้าวและหนังงู และกลองหนังควาย โดยผลิตตามคำสั่งซื้อเฉพาะเท่านั้น

การแสดงหมอลำพื้นบ้าน คนชุมชนโนนทันนับเป็นชุมชนที่มีทักษะ ความสามารถในการแสดงหมอลำที่น่าสนใจมาก เดิมเป็นการแสดงประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและใช้แสดงหมอลำเพื่อปลุกกระตมต่อสู่ทาง

การเมืองยุคคอมมิวนิสต์ทำให้เนื้อหาส่วนใหญ่จึงแตกต่างจากการแสดงหมอลำพื้นบ้านของพื้นที่อื่นๆ ปัจจุบันใช้เป็นการแสดงเพื่อความรื่นเริงในงานเทศกาลหรือประเพณี เช่น ผ้าป่า ถูฐิน งานบวชนาค มีรูปแบบแสดงหมอลำพื้นบ้านหลายประเภท อาทิ (1) หมอลำพื้น คือ เป็นการแสดงลำคนเดียว มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทาน คติสอนใจ ตลอดจนเรื่องราวบ้านเมืองต่าง ๆ (2) หมอลำกลอน คือ เป็นการแสดงคู่ชายหญิงที่ลำเกี่ยวกับเรื่องราวของความรักโต้ตอบกัน (3) หมอลำหมู่ เป็นการแสดงกลุ่มของหมอลำที่ลำเป็นนิทานพื้นบ้าน (4) หมอลำเพลิน เป็นคณะหมอลำที่ลำเรื่องใช้ทำนองสนุกสนานผสมดนตรีสากล และ (5) หมอลำผีฟ้า คือ เป็นการแสดงลำรักษาคณเฑาะว์ จัดเป็นการละเล่นเชิงพิธีกรรม

การแสดงรำวงคองก้า เป็นการละเล่นที่นิยมมากในช่วงที่ดำเนินชีวิตในป่า โดยรับเอาการละเล่นจากกระแสนิยมช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี โดยประยุกต์จากการแสดงรำโทนของภาคกลาง แต่ปรับใช้กลองหนังควายตีจังหวะแทนกลองโทน การรำนุ่มตามจังหวะเสียงกลองและเพลงประกอบ มีจุดเด่นคือ การยกไหล่และการทิ้งสะโพก ปัจจุบันการละเล่นรำวงคองก้าเป็นเพียงการแสดงเพื่อการอนุรักษ์และถ่ายทอดความรู้แก่คนรุ่นใหม่หรือสถานศึกษาเท่านั้น

- มรดกภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ ได้แก่

การบายศรีสู่ขวัญ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์หรือเรียกว่า “การสู่ขวัญ” หรือ “สวดขวัญ” เป็นพิธีกรรมสวดเพิ่มมงคลตามฮีตของวิถีคนอีสาน มีความเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการเย็บใบตองบายศรีและการสวดขวัญภาษาถิ่น โดยทั่วไปใช้ประกอบพิธีมงคลเพื่อเชิญขวัญ(จิตวิญญาณ) ให้ความสุขปลอดภัย และมงคลแก่ผู้เข้าร่วมพิธี ปัจจุบันได้ปรับใช้กับพิธีกรรมอื่นๆ เช่น งานมงคลสมรส และ งานขึ้นบ้านใหม่ ร่วมกับการจัดเลี้ยงแบบสากล

การพ่อนเชิญขวัญ เป็นการพ่อนรำประกอบพิธีสวดขวัญ โดยแสดงหลังจากเสร็จพิธีสวดเชิญขวัญแล้ว เชื่อว่าเป็นการนำส่งจิตวิญญาณที่เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า โดยใช้นางรำเป็นสตรีสาวที่คัดเลือกและ มีการฝึกฝนไว้ จำนวนสี่คนขึ้นไป แต่งกายแบบพื้นบ้านอีสาน ใช้ทำรำอ่อนช้อยนอบน้อมแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลังจากเสร็จพิธีพ่อนรำแล้วจะผูกข้อมือต้อนรับขวัญคืนด้วยฝ้ายด้ายดิบสีขาว พร้อมกล่าวคำต้อนรับเรียกรับขวัญให้มาสถิตแก่ผู้เข้าร่วมพิธี ปัจจุบันจะแสดงพ่อนเชิญขวัญประกอบพิธีบุญเบิกบ้านเท่านั้น

บุญเบิกฟ้า เป็นพิธีกรรมสำคัญที่จัดขึ้นในวันที่ 2 มกราคมของทุกปี แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ที่จะทำในบุญเดือนห้า (ช่วงเดือนเมษายน) มีที่มาจากเหตุการณ์โรคระบาด เมื่อ 60 ปีก่อน (ปี พ.ศ. 2500) มีคนล้มตายติดต่อกัน ชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษตกเดือนลูกหลาน จึงจัดพิธีบวงสรวงและแก้เคล็ดจนกลายเป็นงานบุญเพณีในเวลาต่อมา โดยสมาชิกทุกคนรวมทั้งเครือญาติต้องเข้าร่วมพิธีกรรมทุกปี โดยจะนำข้าวปลาอาหารและบริจาทรพรมเป็นต้นผ้าป่าถวายวัด มีพิธีสวดมงคลบ้าน ในระหว่างพิธีจะมีการพ่อนรำเบิกขวัญและการรำเบิกฟ้าใช้นางรำเป็นสตรีคนเดียว ที่ได้รับคัดเลือกโดยไม่ใช้ซ้ำกันทุกปี แต่งกายแบบพื้นบ้านอีสาน ทำรำอ่อนช้อยเพื่อแสดงความเคารพและการขอมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หลังจากพ่อนรำแล้วจะทำการผูกข้อมือของสมาชิกชุมชนโดยใช้ฝ้ายมงคลสีขาวทำจากด้ายดิบพร้อมกล่าวคำกล่าวอวยพรโดยหมอพราหมณ์และผู้อาวุโสของชุมชน

บุญประเพณีตามฮีต คอง (ฮีตสิบสอง คองสิบสี่) เป็นพิธีกรรมสำคัญของชุมชนที่คล้ายคลึงกับพิธีกรรมของชุมชนคนอีสานอื่น ๆ แต่จะแตกต่างกันในส่วนของกิจกรรม ที่ปัจจุบันยังคงสืบสานงานประเพณีฮีตสิบสองอย่างครบถ้วน แต่เน้นความสำคัญเฉพาะบางบุญประเพณี ด้วยว่ารากเหง้าชุมชนเป็นคนลาว (เวียงจันทน์) ที่ยังคงยึดปฏิบัติบุญประเพณีฮีตคองค่อนข้างเคร่งครัด ซึ่งเดิมวันสำคัญเหล่านี้จะกำหนดตามปฏิทินจันทรคติ แต่ปัจจุบันยึดตามปฏิทินราชการ คนในชุมชนนิยมไปวัดทำบุญโดยแต่ละบุญประเพณีจะมีสัญลักษณ์ พิธีกรรมแยกย่อยลงไปแตกต่างกัน สรุปโดยย่อตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 บุญประเพณีฮีตสิบสองของชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู

เวลา	บุญประเพณี	กิจกรรม
เดือนอ้าย	พิธีเลี้ยงผีฟ้าผีแถน บุญเบิกบ้าน	สู่ขวัญบ้าน เลี้ยงผีบ้าน รำบวงสรวง
เดือนยี่	จะมีพิธีทำบุญข้าวคูณลาน	ถวายเข้าเปลือก
เดือนสาม	บุญข้าวจี บุญมาฆบูชา	ถวายข้าวจี
เดือนสี่	บุญผะเหวด หรือ บุญมหาชาติ	แห่ผ้าผะเหวด
เดือนห้า	วันเนา วันปีใหม่ลาว	รดน้ำดำหัวผู้อาวุโส
เดือนหก	บุญวิสาขบูชา และบุญบั้งไฟ	แห่บั้งไฟ จุดบั้งไฟถวายแถน
เดือนเจ็ด	บุญเลี้ยงปู่ตา (เตรียมการทำไร่ทำนา)	พิธีเลี้ยงผีไร่ นา สวน
เดือนแปด	เข้าพรรษา บุญวันอาสาฬหบูชา	ถวายเทียนพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน	พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก	ถวายข้าวสาก(ข้าวเปลือกคั่ว)
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา	ฟังธรรมะ
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน	ถวายกฐิน

- มรดกภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ได้แก่

การทำสวนแบบวนเกษตร ด้วยชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่สูงสลับพื้นที่ลาดชันถึงลาดลึก ดังนั้นการปลูกไม้ผลจึงเป็นการปลูกผสมผสานกับป่าธรรมชาติ และกลายเป็นรูปแบบเฉพาะสวนป่าแบบผสมผสาน เป็นรูปแบบองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรในการทำสวนผลไม้เพื่อใช้ประโยชน์จากไม้ป่าและสวนผลไม้ เน้นปลูกไม้ยืนต้นและผลไม้ท้องถิ่น ตลอดจนไม้หลากหลายชนิดปะปนกันไปกับป่า ซึ่งก่อให้เกิดการเกื้อกูลกัน คือป่าให้ร่มเงาและความชุ่มชื้นช่วยสร้างธาตุอาหารในดิน กลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติ ลดต้นทุนได้ ถือเป็นองค์ความรู้ด้านการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช และคนกับป่า ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่าที่มีความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ผลผลิตที่ได้หลายชนิดจากสวนป่าและสวนผลไม้แบบผสมผสาน อาทิ พืชจำพวกหัว

ได้แก่ มันป่าชนิดต่าง ๆ พื้นจำพวกเห้ง้าได้แก่ ชิงป่า ข้าป่า พืชจำพวกไม้เลื้อย ผลไม้ป่า เป็นรูปแบบการสร้างอาหารและรายได้ยังยืนนำมาสู่การเป็นค้าในตลาดชุมชน

การทำนาตามไหล่เขา การที่ชุมชนตั้งในภูมิประเทศพื้นที่ที่ราบสูงสลับพื้นที่ลาดชันถึงลาดลึก ทำให้มีข้อจำกัดของพื้นที่ปลูกข้าว การทำนาปลูกข้าวจึงปรับใช้ประโยชน์จากพื้นที่ราบระหว่างเขาให้กลายเป็นนาแบบลาดเอียง ปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ท้องถิ่นต่าง ๆ อาทิ พันธุ์สันปาดอง พันธุ์ข้าวหากนก พันธุ์มะขาม และข้าวเหนียวดำ สำหรับที่ค่อนข้างราบ ส่วนที่สูงชันจะใช้พันธุ์ข้าวไร่ โดยปลูกผสมกับพื้นที่อื่น ๆ ในฤดูฝน รูปแบบการทำนาจึงมีกรรมวิธี 3 วิธี คือ (1) การหว่านหรือการหว่านข้าวแห้ง เริ่มทำต้นฤดูฝน ประมาณเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม ได้ผลผลิต 300-350 กิโลกรัมต่อไร่ (2) การปักดำ เริ่มตกกล้าประมาณปลายเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม และเริ่มปักดำในเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม ส่วนใหญ่ทำในพื้นที่ราบตามไหล่เขาจะใช้พันธุ์ข้าวพันธุ์ดีหรือพื้นเมือง ได้ผลผลิต 400-500 กิโลกรัมต่อไร่ (3) การหยอดข้าว เริ่มทำต้นฤดูฝน ประมาณเดือนมิถุนายนทำในพื้นที่สูงลาดชันจะใช้พันธุ์ข้าวไร่ โดยปลูกผสมกับพื้นที่อื่น ๆ การทำสวนเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ เป็นการปลูกผักพืชเมืองหนาวและผักสวนครัว โดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์และปุ๋ยอินทรีย์ที่ผสมเอง โดยจัดสรรพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงในครั้งที่ทรง เสด็จเยี่ยมชุมชนในสมัย พ.ศ. 2525 เน้นปลูกพืชผักสวนครัวแบบผสมผสาน ผักที่นิยมปลูกได้แก่ ผักพืชเมืองหนาว ผักกาดหอม ผักกาดแก้ว ผักกวางตุ้ง มะเขือเทศ ดอกแค กะหล่ำปลี ถั่วฝักยาว ผักอู่เต้า เป็นต้น

การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ไร่บริเวณและจำหน่าย ปัจจุบันจัดตั้งเป็นกลุ่มสัมมาชีพเพื่อผลิตเป็นรายได้เสริม โดยเน้นนำผลผลิตทางการเกษตรที่มากเกินไปหรือล้นตลาดมาแปรรูปมีหลากหลายชนิด อาทิ กล้วยตาก กล้วยฉาบ ชาใบหม่อน น้ำมัลเบอร์รี่ มะขามแช่อิ่ม มะม่วงดอง เป็นต้น

- มรดกภูมิปัญญาด้านโภชนาการและอาหารท้องถิ่น ได้แก่

อาหารจากหน่อไม้ เป็นอาหารพื้นบ้านของชุมชนที่ทุกบ้านเรือนจะทำ โดยมีเมนูสำคัญคือ แกงหน่อไม้ที่มีส่วนผสมพิเศษที่หาได้จากป่า อาทิ “อีลอก” หรือ “บอนหวาน” หรือ “ห้วยป่า” นิยมทานตลอดปีด้วยการแปรรูปถนอมไว้ในรูปหน่อไม้ปิ้ง หน่อไม้ขูด หน่อไม้ดอง หน่อไม้ส้ม ซึ่งเก็บไว้ได้หลายเดือนและขายในฤดูแล้งเป็นรายได้เสริม

อาหารจากเห็ด ด้วยพื้นที่ชุมชนอยู่กลางป่าและภูเขา ใกล้เขตอุทยาน ในฤดูฝนจะมีเห็ดหลายชนิดให้เก็บเป็นอาหารและสร้างรายได้ อาทิ เห็ดแดง เห็ดก่อ เห็ดขาว เห็ดโค เห็ดเผาะ เหินระงัก เห็ดโคน เป็นต้น ซึ่งบางชนิดมีราคาแพงมาก ปัจจุบันสามารถแปรรูปถนอมไว้เพื่อกินหรือขายสร้างรายได้ในฤดูแล้งได้

อาหารจากอึ่งอ่าง โดยในต้นฤดูฝน จะมีอึ่งอ่างจำนวนมากในป่า ชาวบ้านนิยมไปจับมาทำอาหาร หรือนำมาขายสดให้คนเดินทางผ่านไป-มา ส่วนที่เหลือก็แปรรูปหรือถนอมไว้กินในฤดูอื่น ๆ อาทิ อึ่งย่าง อึ่งรมไฟ หม้ออึ่ง (ใส่กรอกอึ่ง) ปลาแดกอึ่ง (ปลาร้าอึ่งอ่าง) และแบ่งขายเป็นรายได้เสริมในตลาดชุมชน

แกงบักมี เดิมเป็นอาหารชาวประเภอบพิธีพิธีงานบุญของหมู่บ้าน โดยใช้ขนุนอ่อนฝานแช่น้ำก่อนเอาไปแกงกับเนื้อหมู และใส่ผักท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น ผักหวานบ้าน ผักชะอม ลักษณะเด่นคือ ประุงรสด้วยน้ำปลาร้าและยอดชะอม

การหลาม เป็นวิธีการปรุงอาหารด้วยกระบอกลไม้ไผ่ โดยเอาส่วนผสมคั่วแล้วนำไปกรอกในกระบอกลไม้ไผ่ ปิดปากกระบอกลด้วยใบตองแล้วนำไปเผาไฟ ที่ใช้กับอาหารหลายชนิด อาทิ หลามไก่ป่า หลามโหมต (หลามกบภูเขา)

การบองปลาร้า เป็นการแปรรูปอาหารที่มีรากเหง้าวัฒนธรรมการกินของชาวอีสาน โดยการนำปลาที่จับได้มาหมักในไหใส่เกลือลงไปและราหรือข้าวคั่ว เรียกว่า ปลาร้าหรือปลาแดก เวลาปรุงอาหารจะใช้ปลาร้าเป็นวัตถุดิบหลัก โดยนำมาสับให้ละเอียดและใส่ตะไคร้ ข่า พริก ใบมะกรูด และมะนาว รับประทานกับ “ถั่วแระ” หรือ “มะเดื่อ” เรียกเมี่ยงปลาแดกบอง (เมี่ยงปลาร้าบอง)

ข้าวโป่ง เป็นขนมในประเพณีบุญเดือนสี่ ทำจากข้าวเหนียวนึ่งแล้วตำในครกกระเดือ โดยจะตำผสมรากสมุนไพรร (ตดหมูตดหมา) เพื่อทำให้เกิดกลิ่นเฉพาะ นำไปปิ้งจนสุก ปัจจุบันมีกลุ่มผลิตเป็นสินค้าของฝากของชุมชน

ข้าวแดกงา เป็นขนมโบราณสำหรับพิธีเลี้ยงผีในเดือนอ้าย เดือนเจ็ด และเดือนเก้า ทำจากข้าวเหนียวนึ่งโดยใช้พันธุ์ข้าวท้องถิ่นผสมน้ำอ้อย(น้ำตาลอ้อย) งา ถั่ว กะทิ โดยนำข้าวไปนึ่งให้สุกแล้วนำไปส่วนผสมอื่น ๆ ไปตำคลุกจนเหนียวติดไม้พาย มีลักษณะยัด เป็นขนมที่ทำเมื่อมีงานบุญประเพณีเท่านั้น

- มรดกภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่

การทอผ้า ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โดดเด่นที่สุดของชุมชน ปัจจุบันมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง มีจุดริเริ่มโครงการพระราชดำริสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถพระบรมราชชนนีพันปีหลวง ขณะที่ทรงเสด็จนมัสการหลวงปู่ขาว อนาลโย ที่วัดถ้ำกลองเพล และทรงออกเยี่ยมราษฎรจึงมีพระราชดำริส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชนโดยการฟื้นฟูการทอผ้าพื้นเมืองขึ้น การจัดตั้งศูนย์ศิลปาชีพพิเศษในโครงการพระราชูปถัมภ์ให้แก่ชุมชนโนนทัน ในปี พ.ศ. 2525 มอบที่ดิน และครูช่างจากศูนย์ศิลปาชีพไปสอนเพื่อยกระดับคุณภาพการผลิต

การทำจักสานไม้ไผ่ เนื่องจากในบริเวณตั้งชุมชนมีไม้ไผ่หลากหลายชนิด จึงมีการนำมาใช้ประโยชน์ในการทำข้าวของเครื่องใช้ เป็นภาชนะต่าง ๆ อาทิ กระติบ เสื่อ สุ่มไก่ ข้องจับปลา ตลอดจนของใช้อื่น ๆ ปัจจุบันมีการจัดวางจำหน่ายในชุมชนและมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาสั่งซื้อเครื่องจักสานอย่างต่อเนื่อง

- มรดกภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน ได้แก่

ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ด้วยว่าชุมชนตั้งในภูมิประเทศกลางภูเขา สมัยก่อนเดินทางไปรักษายากลำบาก จึงนิยมใช้วิธีการรักษาความเจ็บป่วยหลายแบบรวมกัน ทั้งการใช้สมุนไพร การเป่า การนวด การอาบ ร่วมกับพิธีกรรมเพื่อรักษาทางจิตใจควบคู่กับการรักษาทางกาย ซึ่งรูปแบบการรักษามีหลายวิธี อาทิ การ

ต้มดื่ม ต้มอาบ ปอก นวด ประคบ เป่า โดยทั้งหมดมักจะใช้สมุนไพรจากป่าเป็นหลัก จึงเป็นแหล่งความรู้ของหมอพื้นบ้านหลายประเภท ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรถือว่าโดดเด่นมาก ปัจจุบันมีการนำสมุนไพรมาปรุงเป็นตำรับและวางจำหน่ายในตลาดชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

3. ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู

ผลการประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู (n=400)

องค์ประกอบ	ผลการประเมิน		แปลค่า
	$\bar{X}$	S.D.	
ศักยภาพด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม	4.70	0.49	มากที่สุด
ความต่อเนื่องในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้	4.98	0.57	มากที่สุด
ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดได้	4.87	0.88	มากที่สุด
ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน	4.96	0.71	มากที่สุด
ความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์	4.66	0.52	มากที่สุด
ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้	4.55	0.65	มากที่สุด
ความผูกพันต่อท้องถิ่น	4.53	0.41	มากที่สุด
ความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม	4.38	0.30	มากที่สุด
ศักยภาพด้านกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว	4.21	0.43	มากที่สุด
ความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวโดยรอบ	4.67	0.88	มากที่สุด
ความหลากหลายของจุดท่องเที่ยวและเรียนรู้ในชุมชน	4.56	0.65	มากที่สุด
ความปลอดภัยของกิจกรรมของการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว	4.45	0.30	มากที่สุด
ความเชื่อมโยงของจุดท่องเที่ยวและเรียนรู้ในชุมชน	4.12	0.57	มาก
ความเกี้ยวข้องของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับแหล่งท่องเที่ยว	4.02	0.71	มาก
ความสามารถในการเข้าถึงจุดท่องเที่ยวและเรียนรู้ในชุมชน	3.89	0.41	มาก
ด้านความสมบูรณ์และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว	3.76	0.52	มาก
ศักยภาพด้านการจัดการและการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยว	4.27	0.44	มากที่สุด
ด้านโอกาสการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวและเรียนรู้ในชุมชน	4.45	0.71	มากที่สุด
ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม	4.25	0.43	มากที่สุด
ด้านการบริหารและการจัดการ	4.11	0.65	มาก

รวม	4.40	0.48	มากที่สุด
จากตารางที่ 2 พบว่า มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนามาจากฐานความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และทรัพยากรในพื้นที่ อีกทั้งเป็นชุมชนที่มีรากเหง้าที่ชัดเจนทำให้มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนยังได้รับการอนุรักษ์ สืบทอด ตลอดจนพัฒนาต่อยอดเพิ่มให้คงอยู่คู่กับชุมชนเรื่อยมา ทั้งนี้ ผลการประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน พบว่า ภาพรวมศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.40, S.D. = 0.48) โดยศักยภาพด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น มีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.70, S.D. = 0.49) ศักยภาพด้านการจัดการและการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยว อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.27, S.D. = 0.44) และศักยภาพด้านกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.21, S.D. = 0.43) ตามลำดับ เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ศักยภาพด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ความต่อเนื่องในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้มีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.98, S.D. = 0.57) ส่วนศักยภาพด้านการจัดการและการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวในด้านโอกาสการพัฒนาเป็นจุดท่องเที่ยวและเรียนรู้ในชุมชน มีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.45, S.D. = 0.71) และ ศักยภาพด้านกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว พบว่า ความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวโดยรอบมีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.67, S.D. = 0.88) ตามลำดับ			

ทั้งนี้ ผลการประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภูจากการวิเคราะห์ตนเองแบบมีส่วนร่วม จำแนกประเภทมรดกภูมิปัญญา เป็นดังนี้

ตารางที่ 3 ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน จังหวัดหนองบัวลำภู (n=400)

ประเภทมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น	$\bar{X}$	S.D.	แปลค่า
มรดกภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม	4.95	0.31	มากที่สุด
มรดกภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ	4.65	0.64	มากที่สุด
มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม	4.48	0.82	มากที่สุด
มรดกภูมิปัญญาด้านโภชนาการและอาหารท้องถิ่น	4.41	0.83	มากที่สุด
มรดกภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม	3.74	0.69	มาก
มรดกภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน	3.68	0.47	มาก

จากตารางที่ 3 พบว่า ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน ด้านหัตถกรรมมีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.95, S.D. = 0.31) รองลงมาได้แก่ มรดกภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.65, S.D. = 0.64) มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม อยู่ใน

ระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.48, S.D. = 0.82) มรดกภูมิปัญญาด้านโภชนาการและอาหารท้องถิ่น อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.41, S.D. = 0.83) มรดกภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 3.74, S.D. = 0.69) และมรดกภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 3.68, S.D. = 0.47) ตามลำดับ

บทสรุป และวิจารณ์ผล

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า ชุมชนโนนทันเป็นพื้นที่ที่มีหลากหลายของกลุ่มคนจากการอพยพเข้ามาในพื้นที่หลายครั้งจนกลายเป็นชุมชนที่มีมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นโดดเด่นหลายด้าน จากมรดกวัฒนธรรมของกลุ่มคน โดยเฉพาะกลุ่มคนลาวเวียงที่ยังคงยึดถือฮีตคองและระบบความเชื่อที่เข้มแข็ง กลายเป็นระบบนิเวศวัฒนธรรม กำกับการระดมองค์ความรู้ด้วย “ธรรมชาติ - ผี- คน” ซึ่งมีอิทธิพลต่อกระบวนการก่อเกิดองค์ความรู้เพื่อดำเนินชีวิตในป่า อาศัยสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติและกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะโดดเด่น นอกจากนี้ด้วยเป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองในยุคคอมมิวนิสต์ ร่องรอยประสบการณ์ต่าง ๆ จึงกลายเป็นตัวกำหนดวิถีให้มีความแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงและเรียกตนเองว่า “คนภู” กลไกกำกับการระดมองค์ความรู้แบบ “ธรรมชาติ - ผี- คน” ทำให้เกิดเป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก 3 ลักษณะ คือ (1) การสืบทอดจากบรรพบุรุษ (2) การประดิษฐ์คิดค้นจากประสบการณ์ของตนเอง และ (3) การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมให้เข้ากับวิถีคนที่อาศัยอยู่ในป่า ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ (1) มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม ประกอบด้วย การแสดงกลองยาว การแสดงหมอลำพื้นบ้าน การแสดงรำวงคองก้า (2) มรดกภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ ประกอบด้วย การบายศรีสู่ขวัญ การพ่อนรำ เชิญขวัญ บุญเบิกฟ้า บุญประเพณีตามฮีต คอง (3) มรดกภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ประกอบด้วย การทำสวนผลไม้แบบผสมป่าธรรมชาติ การทำนาตามไหล่เขา การทำสวนเกษตรอินทรีย์ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร (4) มรดกภูมิปัญญาด้านโภชนาการและอาหารท้องถิ่น ประกอบด้วย อาหารจากหน่อไม้ อาหารจากเห็ด อาหารจากอึ่งอ่าง ข้าวโป่ง ข้าวแดกงา แอบกลอย แกงขนุน การหลาม ปลาرائب (5) มรดกภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ประกอบด้วย การทอผ้า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทำจักสานไม้ไผ่ และ (6) มรดกภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน ประกอบด้วย ภูมิปัญญาสมุนไพร การทำลูกประคบใบเปิ้ล เป็นต้น โดยศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม มีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญา ด้านหัตถกรรมมีค่าสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมาได้แก่ มรดกภูมิปัญญาด้านพิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ มรดกภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม มรดกภูมิปัญญาด้านโภชนาการและอาหารท้องถิ่น มรดกภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม และมรดกภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน ตามลำดับ

จากสรุปผลการศึกษา อภิปรายว่า ความหลากหลายของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทัน เป็นผลจากความหลากหลายของกลุ่มคนที่อพยพมาอาศัยรวมกันจึงเกิดการผสมผสานและปรับตัวให้เข้ากับการดำเนินชีวิตในป่า ภายใต้ระบบนิเวศวัฒนธรรมที่แตกต่างจากชุมชนพื้นที่อื่น ๆ หล่อหลอมกลายเป็นอัตลักษณ์ชุมชนแบบ “วิถีคนภู” ระบบนิเวศวัฒนธรรมจึงเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการสะสมองค์ความรู้และมรดกภูมิปัญญาของชุมชน อย่างไรก็ตามด้วยชุมชนได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของกลุ่มคนลาวเวียงซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่มีระบบยึดครองและความเชื่อที่เข้มแข็งถือเป็นสายใยภูมิปัญญาหลักของชุมชน และกลายเป็นแบบแผนกำกับกับการสะสมความรู้ที่มีระบบ “ธรรมชาติ - ผี- คน” คือ ธรรมชาติเป็นใหญ่ เป็นตัวกำหนดที่มาขององค์ความรู้เกิดการสะสมเป็นองค์ความรู้ชุดก่อนของบรรพบุรุษและกลายเป็นสายใยความรู้ที่ส่งต่อรุ่นปัจจุบันที่ถูกผสานความรู้สึกและประสบการณ์ขณะเป็นสหายในกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะแบบ “วิถีคนภู” นั่นเอง ลักษณะดังกล่าว กาญจนา คำผา และ และรัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม (2561) อธิบายว่า ชุมชนคนเชื้อสายลาว รวมทั้งคนไทอีสานจะมีฮีตสิบสองเป็นทั้งระบบและแนวปฏิบัติที่มีบทบาทและคุณค่าของทุนความรู้ความสามารถของบุคคล ทุนประเพณี ความเชื่อและการปฏิบัติประเพณีต่างๆ ของชุมชน ซึ่งจากผลสำรวจมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนโนนทันที่พบว่ายึดโยงกับสิ่งแวดล้อมกลางป่าและหล่อหลอมเป็นระบบนิเวศวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ ดังนั้นป่าจึงเป็นบ่อเกิดขององค์ความรู้กลายเป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ลักษณะดังกล่าว ประเวศ วสี (2530) อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนามาจากประสบการณ์ชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อม จนเกิดเป็นวัฒนธรรม แต่ละท้องถิ่นจึงมีภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่ต่างกันไปขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภูมิโนนทันเป็นตัวกำหนด นอกจากนี้ด้วยเป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองในยุคคอมมิวนิสต์ ร่องรอยประสบการณ์ต่าง ๆ หล่อหลอมวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้มีอัตลักษณ์แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ และกล่าวเรียกตนเองว่า “คนภู” ลักษณะดังกล่าว เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546) อธิบายว่า ภูมิปัญญาของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและการดำรงเผ่าพันธุ์ ภูมิปัญญาจึงถูกเรียกได้ว่าเป็นแก่นของวัฒนธรรมของชุมชน ส่วน ขวัญชนก นัยเจริญ และ คณะ (2562) อธิบายว่า ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีและเทศกาล ยังคงเป็นกลไกชุมชนที่มีอิทธิพลปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้านให้ร่มเย็น สงบสุข โดยมีพิธีกรรมเป็นกุศโลบายที่เป็นรูปธรรม ซึ่ง วศิณ โตะสิงห์ และคณะ (2561) ได้อธิบายว่า กรณีบุญกลางบ้านของชุมชนลาวเวียงว่า เป็นมรดกภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน และการระลึกถึงคุณค่าบรรพบุรุษ วิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงจึงมีความผูกพันกับประเพณีบุญกลางบ้าน และนับว่าเป็นกุศโลบายของบรรพบุรุษ ที่มีคุณค่าต่อหลายประการ เช่น การแสดงถึงความเคารพและการอยู่ร่วมกันในสังคม การถ่ายทอดประเพณีและการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบการแสดง การละเล่น การแข่งขัน การประกวด และการนำเสนอวิถีชีวิต สอดคล้องกับผลการศึกษาที่ พบว่า ชุมชนโนนทันจะมีประเพณีบุญเบิกฟ้า ที่เป็นพิธีกรรมสำคัญของชุมชนจัดขึ้นในวันที่ 2 มกราคมของทุกปี โดยแตกต่างจากชุมชนอื่นที่จะทำในบุญเดือนห้า (ช่วงเดือนเมษายน) เพื่ออาศัยเป็นกลไกชุมชนเพื่อสร้างความสามัคคีและกิจกรรมสร้างคุณค่าของบรรพบุรุษต่อคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้จากผลสำรวจมรดกภูมิปัญญาชุมชนโนนทัน พบว่า มีประเพณีมรดกภูมิปัญญาชุมชนที่ยังคงเด่นชัด 6 ด้าน อันเป็นผลจากการปรับตัวให้เข้ากับบริบทแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพในป่าซึ่งแตกต่างจากผลการศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ โดย บังอร บุญปั้น (2561) ได้ศึกษามรดกภูมิปัญญาชุมชนลาวเวียงในภาคกลาง พบว่า ชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียง

ภาคกลางมีมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังคงสืบทอดกัน คือ ประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ พิธีกรรม อาทิจี พิธีไหว้ครูบูชาเตา พิธีไหว้บูชาผี และมรดกภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม ได้แก่ การทอผ้าขึ้นเป็นต้น ส่วนรายงานการสำรวจภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนลาวเวียงในภาคเหนือขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (2562) พบว่า ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนลาวเวียงในภาคเหนือสามารถแบ่งตามความเด่นชัดได้ 9 ด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษา และวรรณกรรม ด้านปรัชญา และด้านโภชนาการ อธิบายได้ว่าเป็นการปรับตัวทางวัฒนธรรม สอดคล้องกับ พิมพ์ปฏินา นเรศศิริกุล (2562) ที่ศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง ในจังหวัดอ่างทอง พบว่า มีการปรับตัวทางวัฒนธรรมหลายด้าน อาทิ วัฒนธรรมภาษาและการพูด วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมที่อยู่อาศัย วัฒนธรรมการบันเทิง วัฒนธรรมการบริโภคและ พิธีกรรม ความเชื่อ มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดให้สอดคล้องกับยุคสมัยและเป็นมาแบบพลวัตร

จากผลการประเมินศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนโนนทันด้วยกระบวนการวิเคราะห์ตนเองแบบมีส่วนร่วม พบว่า มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมีศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวสูงมาก สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนโนนทันมีความพร้อมมากพอที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ประโยชน์มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์ อีกทั้งผลศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมยังมีศักยภาพสูงที่สุด อธิบายว่า ลักษณะงานหัตถกรรมเป็นงานช่างฝีมือดั้งเดิมที่มีคุณค่าและความภูมิใจของชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่ชุมชนสามารถสื่อสารคุณค่าต่อบุคคลภายนอก อีกทั้งยังสะท้อนถึงพัฒนาการทางของกลุ่มชนที่ได้สืบทอดกันมา เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงตัวตนที่ชุมชนภูมิใจที่สุด ดังนั้น มรดกภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมเป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญในฐานะเครื่องแสดงออกถึง ความเป็นมาของบ้านเมือง มีคุณค่าประวัติศาสตร์ความเป็นชาติ เป็นสิ่งมีคุณค่านำไปสู่การต่อยอดสร้างสรรค์ได้ ซึ่งประเทศไทยอุดมไปด้วยทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นสามารถนำมาพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวสร้างรายได้เข้าประเทศ ได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาในพื้นที่ชุมชนโนนทัน จึงมีความเหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้ศักยภาพเชิงการท่องเที่ยวของมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่นำไปออกแบบเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่ง กระทรวงวัฒนธรรม (2559) ระบุว่า การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเป็นการการนำมรดกภูมิปัญญา วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนมาพัฒนาและนำเสนอเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ซึ่งต้องอาศัยการบริหารจัดการในรูปแบบการท่องเที่ยวด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อทำให้เกิดประโยชน์และรายได้ให้แก่ชุมชน ส่วน ยุวรี โชคสวนทรัพย์ (2561) เสนอให้ใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ ด้วยวิธี การนำวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะต่อยอดสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มแก่แหล่งท่องเที่ยว ซึ่ง ปิรันธ ชินโชติ และ อธิระวัฒน์ จันทิก (2559) อธิบายว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนควรนำเสนอ “วิถีถิ่น” เน้นความเป็นวิถีชีวิตประจำวันมากกว่าสร้างขึ้นมาใหม่ ชุมชนที่มีการนำมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ หากมีการบริหารจัดการในรูปแบบการท่องเที่ยวที่ดีสามารถทำประโยชน์และรายได้แก่ชุมชนได้ เช่นเดียวกับ ซึ่ง ญาณภา บุญประกอบ และคณะ (2560) เสนอว่า การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ควรเน้นจุดเด่นของมรดกภูมิปัญญาที่เป็นตัวตนของพื้นที่มาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งจำนำไปสู่การสร้างคุณค่าทางศิลปะ วัฒนธรรม และสังคม

ตลอดจนสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวได้ดีที่สุด สอดคล้องกับ Richards (2010) ที่ได้อธิบายลักษณะเฉพาะของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 6 ประการ ได้แก่ (1) เพิ่มทักษะให้กับนักท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว (2) สินค้าหลักคือทักษะและประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมที่ทำให้ประสบการณ์กลายเป็นสินค้า โดยที่ไม่เบียดเบียนทรัพยากรจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (3) เน้นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องได้ แต่คงไว้ซึ่งประสบการณ์และทักษะ (4) เน้นประยุกต์ใช้วัฒนธรรมประจำวัน หรือวิถีชุมชนเพื่อนำเสนอเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว (5) มีช่องทางให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อแบ่งปันและสร้างประสบการณ์ใหม่ๆ ให้แก่ ทั้งชุมชนและนักท่องเที่ยว และ (6) เน้นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นและมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ซึ่ง เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554) ได้กล่าวถึงเทคนิคการยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ คือ (1) การอนุรักษ์สิ่งที่เหลืออยู่เพียงเล็กน้อยให้คงอยู่สืบต่อไป (2) การฟื้นฟู คือ การนำสิ่งที่สูญหายไปแล้วให้กลับมาอีก และ (3) การประยุกต์ คือ การนำสิ่งเดิมมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัยเพื่อนำมาผลิตเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ซึ่ง สุวิชา ศรีถาน และ ปรีดา ไชยา (2559) ได้เสนอแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนโดยการจัดตั้งกลุ่มเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้น เช่นเดียวกันกับ ชัยณรงค์ ศรีรักษ์ (2563) ที่อธิบายว่า การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมจะส่งผลให้คนในชุมชนตระหนักคุณค่าของทรัพยากร องค์ความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นและนำไปสู่การจัดการเพิ่มมูลค่าได้ และ จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า (2556) กล่าวว่าการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวที่ดีควรส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนโดยตนเอง โดยให้ตัวแทนชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้นำแหล่งเรียนรู้ชุมชนเข้าร่วมเชิงปฏิบัติการเพื่อร่วมคิด จัดทำแผนและดำเนินการ ตลอดจนร่วมประเมินผลร่วมกันด้วยความสมัครใจ จึงจะทำให้ทราบถึงระดับศักยภาพของกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยวที่แท้จริงของชุมชน นำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกชุมชนด้วยกัน และเกิดความร่วมมือระหว่างชุมชน ทำให้สมาชิกได้รู้จักและคุ้นเคยกันมากขึ้น และเรียนรู้ประสบการณ์ที่เกิดในอดีตและร่วมวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต เพื่อให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการจัดทำเส้นทางกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยวโดยรอบชุมชนโดยใช้ฐานมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีศักยภาพแบบบูรณาการ อาทิ ผ้าไหม ประเพณี ผลิตผลทางเกษตรเพื่อออกแบบประสบการณ์กิจกรรมท่องเที่ยวให้มีความแตกต่างและโดดเด่น เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวมากขึ้น

2. ควรจัดตั้งกลุ่มเพื่อวางแผนการจัดการมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นเชื่อมโยงการท่องเที่ยวโดยใช้กลยุทธ์อนุรักษ์ ฟื้นฟู และการประยุกต์ ให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ โดยสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับคนรุ่นหลัง

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป ควรศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวโดยรอบ ตลอดจน ศึกษาแนวทางการยกระดับความร่วมมือของคนในชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อพัฒนากิจกรรมการนำเที่ยวภายในชุมชนโนนทันให้มีความพร้อมมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2563). สถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวเดือนมกราคม 2563. สืบค้นวันที่ 15 มกราคม 2563, แหล่งที่มา:
https://www.mots.go.th/download/article/article_20200407103037.pdf
- กรมการท่องเที่ยว. (2562). แผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. 2561 - 2564 ของกรมการท่องเที่ยว . กรุงเทพฯ: VIP COPY PRINT (ไวโอพี ก๊อปปี้ปริ้น).
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). วัฒนธรรมวิถีชีวิตและภูมิปัญญา / กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- กาญจนา คำผา และ และรัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม. (2561). แนวทางการสืบทอดประเพณีฮีตสิบสองเพื่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. วารสารราชพฤกษ์, 16(1), 65-74.
- ขวัญชนก นัยจรัญ และ คณะ. (2562). การศึกษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตำบลหนองกะท้าว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 16(2), 329-344.
- จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า. (2556). การมีส่วนร่วมของชุมชนเมืองในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนลาดพร้าว. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, 14(2): 35-48
- ญาณภา บุญประกอบและคณะ. (2560). อาหารพื้นถิ่นกับกลไกในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ลาวครึ่งจังหวัดชัยนาท.วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี ปี ที่11 ฉบับพิเศษ เดือน พฤษภาคม 2560, หน้า 93-108.
- ชัยณรงค์ ศรีรักษ์. (2561). ปัจจัยความสำเร็จในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเกษตรสู่ชุมชนอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ด้านการท่องเที่ยว. การประชุมวิชาการระดับชาติ การท่องเที่ยวและการโรงแรมร่วมสมัย ครั้งที่ 5 "การท่องเที่ยวอีสาน ผสานชุมชน ผลักดันผลิตผลการท่องเที่ยวเมืองรองอย่างยั่งยืน" 8 มิถุนายน 2561.
- ชัยณรงค์ ศรีรักษ์ และคณะ. (2563). รูปแบบการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบมีส่วนร่วม พื้นที่หาดราไวย์ จังหวัดภูเก็ต. วารสารศิลปะศาสตร์และวิทยาการจัดการ, 2(1): 25-36

- ทิตขาย ช่วยบำรุง. (2554). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: บนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา
- บังอร บุญปิ่น. (2561). กลุ่มชาติพันธุ์ลาวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม และแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม, 8(1), 103-112.
- ประเวศ วะสี. (2530). ภูมิปัญญาไทยและศักยภาพของชุมชน ปัญหาด้านวิกฤตสู่ทางรอด. กรุงเทพฯ : ปิรันธ ชินขติและ อีระวัฒน์ จันทิก. (2559). รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของสวนผึ้ง. Veridian E-Journal, ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน), หน้า 250-268.
- พิมพ์ปฎิมา นเรศศิริกุล. (2562). การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง ตำบลเทวราช อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง. การประชุมวิชาการระดับชาติ วิทยาลัยนครราชสีมา ครั้งที่ 6 ประจำปี พ.ศ.2562 “สังคมผู้สูงวัย: โอกาสและความท้าทายของอุดมศึกษา”
- พจนา สอนศรี. (2560). การประชุมเชิงวิชาการและการแถลงข่าวเรื่อง “รายงานภาวะเศรษฐกิจท่องเที่ยว ฉบับที่ 7”. กรุงเทพฯ: สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- ยุริ โขศลวนทรัพย์. (2561). การปรับตัวของชุมชนเกาะศาลเจ้าภายใต้ศาสตร์พระราชสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในมิติวัฒนธรรม. วารสารสังคมศาสตร์วิจัย, 9(2), 383-394.
- วศิน โต๊ะสิงห์ และคณะ. (2560). คุณค่าและภูมิปัญญาประเพณีบุญกลางบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์, 2(2), 83-98.
- ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2563). ปี 2563 เป็นปีแห่งความท้าทายของตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติเที่ยวไทย...จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติอาจขยายตัว 2.0%-3.0% หรือมีจำนวนที่ 40.5-40.9 ล้านคน (กระแสดูแลสนั่น ฉบับที่ 3068). สืบค้นวันที่ 13 มกราคม 2563. แหล่งที่มา: <https://kasikornresearch.com/th/analysis/k-econ/business/Pages/z3068.aspx>
- ศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจ ธนาคารไทยพาณิชย์. (2563). SCB EIC คาดส่งออกไทยปี 63 หดตัว -12.9% รับผลกระทบหนักจากโควิดและเศรษฐกิจโลกถดถอย. สืบค้นวันที่ 13 มกราคม 2563. แหล่งที่มา: <https://www.ryt9.com/s/iq03/3117413>
- สุวิชา ศรีถาน และ ปรีดา ไชยา. (2559). การค้นหากรณีศึกษาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี, 10(1), 12-22.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (30 มกราคม 256/). เข้าถึงได้จาก การท่องเที่ยวโดยชุมชน (COMMUNITY - BASED TOURISM): <http://www.dasta.or.th/th/component/k2/item/674-674>
- นทรีรา พงษ์นาค. (2558). อัตลักษณ์ชุมชนเมืองโบราณอู่ทองเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.

- Richards, G. (2010a). Creative Tourism and Local Development. In Wurzbürger, R. (Ed.). Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism in Santa Fe. (pp. 78–90). New Mexico. USA.
- Wilson, T.M., & Donnan, H., (2002). Sinirlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uclari, (Borders: Frontiers of Identity, Nation and State), Ankara: Utopya Yayınevi.

